

AZ 1797-I KOMÁROMMEGYEI NEMESI FÖLKELES.¹

A XVIII. század egyik legnagyobb háborújának, az első koalíció (1792—1797) harcainak utolsó esztendejében, 1797-ben a hadi szerencse teljesen a francziák felé fordult. Az olaszországi harctéren a francia csapatok egymás után mérték súlyos csapásokat az osztrák seregekre. A közben fővezérré kinevezett *Károly* főherceg sem tudta már az események rohanását föltartóztatni, így Bécsben is örömmel kaptak a Napoleon által fölkinált béke után.

A háború jóformán végét járta már, midőn *I. Ferencz* az 1796 november 6-i magyar országgyűlés által megajánlott nemesi felkelést a következő év április havában elrendelte és fegyverbe szőlította.

A megyék sietve teljesítették a királyi rendeletet. Komárom vármegye április 26-án általános közgyűlést tartott, a melyen meghányta-vetette az insurrectio dolgát. A megye karai és rendei a fölkelés ügyét alaposan megtárgyalván, fölkérték ifj. gróf *Nádasdy Mihályt*, a főispán² fiát a nemesi fölkelő sereg vezetésére, aztán elrendelték, hogy az insurrectio május 20-ára lehetőleg készen álljon. A nemes karok és rendek buzgóságával azonban nem tarthatott lépést a készülődés lassúsága, miért is a megállapított határidőt május 27-ére tolták ki.

Ifj. gróf *Nádasdy Mihály* főkapitány teljes buzgósággal látott hozzá az insurrectio megszervezéséhez. A két lovaszázadra

¹ A nádasdladányi levéltárban levő irományok és jegyzőkönyvek alapján.

² Komárom megye főispánja 1761—1822-ig id. gróf *Nádasdy Mihály* volt, Lipót volt magyar kancellár fia.

osztott nemes fölkelő sereg tisztikarát május 26-án már kinevezte. A csallóközi és udvardi járásokból alakult század kapitánya lett *Malovecz Tádé*, főhadnagya *Majtényi János*, alhadnagya *Laky Bálint*; a tatai és gesztesi járásokból alakított századnak kapitánya pedig *Bogyó László*, főhadnagya *Ordódy István*, alhadnagya *Ordódy József*.

A fölkelő sereg a kitűzött időre, május 27-ére csakugyan összegyülekezett és pedig a csallóközi és udvardi járásbeliek Komáromban, a tataiak és gesztesiek Tatában. *Nádasdy Mihály* először Tatában, azután Komáromban tartott szemlét az összegyűlt sereg fölött; mindkét helyen kihirdette a hadi szabályzatokat, majd kijelölte az altiszteket. A gesztesi-tatai századnál aktuális káplárok lettek: Veres Péter, Laky András, Pap Gábor, Simonyi Krisztián, Bartalos János, Rajcsányi Ádám; viczekáplárok: Stengl Ferencz, Gori Szabó Márton; gefrajterok: Stengl Mihály és Fi Antal Ferencz. A csallóközi-udvardi század altisztejei pedig ezek lettek: aktuális káplárok: Karátsony Pál, Kürthy-Jónás, Dömény Ferencz, Bankó Mihály, Csenderics János, Czika János, Baranyay Gáspár, Bozai János; viczekáplárok: Czigliányi János, Hegyi Ignác, Soós Péter, Pajor István; gefrajterok: Lencsés Mihály, Csorba András, Simeg Ignác és Lengyel Ferencz.

A megye vezetősége e közben éber figyelemmel kísérte a nemesi fölkelő sereg szervezkedését s midőn az insurrectio kérései jóformán már kialakultak, újból közgyűlést hirdetett május 29-ére, hogy a további szervezkedés módjai és eszközei fölött határozzon. Ezen a gyűlésen megjelent herczeg *Esterházy Miklós* is, a dunántúli kerület nemesi fölkelésének parancsnoka, a kivel abban állapodtak meg a megye karai és rendei, hogy a nemesi sereg június 10-ére teljesen menetkészzen álljon és ugyanazon a napon a szokásos esküt is letegye. Erre az alkalomra a közgyűlés a maga kebeléből külön bizottságot küldött ki.

Gróf *Nádasdy Mihály* főkapitány ezúttal a tisztikart némileg megváltoztatta, *Majtényi János* főhadnagyt kinevezte adjutánsává, helyére *Laky Bálintot* főhadnaggyá, *Bodai Benjámint* alhadnaggyá, *Ordódy Kristófot* zászlótartóvá tette; a lemondott *Laky Sándor* strázsamester helyére pedig *Karátsony Pált* nevezte ki.

Május 30-án herczeg *Esterházy Miklós* jelenlétében megkapta a nemes fölkelő sereg a vármegye zászlaját, mire másnap gróf *Nádasdy Mihály* vezetésével az egész insurrectio Komáromból Tatába vonult át, hogy a vármegyei közgyűlés ebbeli rendelkezésének eleget tegyen.

Mikor június 2-án a négy járás csapatai egybegyűltek, *Nádasdy Mihály* a járás szerinti kereteket megszüntette és az egész sereget két századra (escadron) osztotta, a legénységet pedig összekeverte. Ennek az új beosztásnak megfelelőleg a tiszteket is újból csoportosította. A (jobb) egyik század tisztjei lettek: *Bogyó László* kapitány, *Orlódy István* főhadnagy, *Ordódy József* alhadnagy; strázsamesterek: *Boday János*, *Csenderics István*; káplárok: *Czika János*, *Vörös Péter*, *Laky András*, *Hegyi Ignác*, *Bartalos János*, *Kürthy Jónás*, *Stengl Ferencz*, *Cziglányi János*; viczekáplárok: *Pálffy Dániel*, *Gori Szabó Márton*, *Horváth Miklós*; gefrajterok: *Fi Antal*, *Stengl Mihály*, *Lencsés Mihály* és *Lengyel Ferencz*. A másik (bal) század tisztjei: *Malovecz Tivadar* kapitány, *Laky Bálint* főhadnagy, *Boday Benjámín* alhadnagy; strázsamesterek: *Karátsony Pál*, *Bankó Mihály*; káplárok: *Dömény Ferencz*, *Pap Gábor*, *Bozay János*, *Simonyi Krisztián*, *Baranyay Gáspár*, *Rajcsányi Ádám*, *Soós István*, *Pajor István*; viczekáplárok: *Fazikas Ferencz*, *Petrikovics Ádám*, *Csorba György*; gefrajterok: *Simeg Ignác*, *Czika Sándor*, *Szokolay János* és *Szalacsy Gábor*.

A következő napok a június 10-re való előkészülettel telnek el. *Nádasdy Mihály* június 3-án újból beható szemlét tart a nemesi sereg fölött. Mindenek előtt felszólította a vármegye szolgabirái által azokat az urakat, a kik katonaállítási kötelezettségüknek még nem tettek eleget, azután a loállományt és a legénység felszerelését vette szorgosan szemügyre. Ez utóbbira nézve főleg pisztolytokokban és puskaportartókban (lóding) talált nagy hiányokat. Erről még június 6-án pontos kimutatást készítettett és azt *Lévai András* vármegyei esküdt útján *Esterházy Miklós* herczegnek Budára felküldötte.

A nemesi fölkelő sereg belső életében csak két esemény okozott némi mozgalmat. Az egyik a kapitányok elsőségért való versengése. Ezt a kényes személyi kérdést a vármegye a fő-

kapitány és a kerületi parancsnok döntésére bizta, a kik úgy határoztak, hogy az elsőbbség *Bogyó László* kapitányt illeti. A másik eset *Rajcsányi Ádám* káplár fegyelmi ügye volt. Mivel nevezett káplár magát rosszul viselte, büntetésül és példaadásul tisztéből lefokozták s helyébe Bányai Sámuelt neveztek ki. Mivel a főkapitány azt tapasztalta, hogy a legénység előtt a gefrajteroknak semmiféle tekintélyük nincs s ez főleg fegyelem szempontjából nagy hátránnyal jár, az összes gefrajterokat viczekáplárokká nevezte ki és szigorú parancsban meghagyta, hogy «minden tisztelettel és szófogadással legyen az köznép mind az feő, mind pediglen az all-tiszteknek és magokat tisztán, mind fejeket csinossan hátra fésélvén, tartsák».

A kerületi parancsnok e közben pontos tájékozódást kért a sereg felszerelését illető intézkedésekről; elrendelte, hogy minden nyolczadik napon a rendes jelentést hozzá betérjesszék, állítsák össze a sereg menetelési rendjét egészen Csáktornyaig s végül jelezte, hogy a junius 10-i eskütételre személyesen meg fog jelenni.

A nemesi sereg nagy buzgalommal készülődött az eskütételre. *Nádasdy Mihály* főkapitány erre nézve azt a parancsolatot adta ki, hogy «a mustra alkalmatosságával az felálló sereg tisztán mind magokra, mind lovaikra való nézve és legfőképven az nyergelésben az kirendelt helyen megjelenjenek».

Az ünnepség napján már korán reggel megérkezett a kerületi parancsnok, herczeg *Esterházy Miklós*. Meghallgatta a reggeli előterjesztéseket, azután a vármegye küldöttségével együtt kilencz órakor megjelent a nemesi sereg előtt. Az ünnepség a következő keretben folyt le.

A kerületi parancsnok megérkezése után a trombitások elfújták az esküvéssre szóló jelet, mire «hárman az feőbb nemes fejérszemélyek közül három különb-külömbb színű, úgy mint: fejér, zöld és verős zamancos pántlikákkal az nemes seregnek zászlaját felékesítették, ezen rövid mondással: Nagylelkű férfiak! ime mi is kívántunk nemes seregüknek ezen csekélységgel kedveskedni s ámbár igyekezeteket cselekedetünkkel el nem érhetjük is, mindazonáltal elhittessék magokkal az urak, hogy hazánk és királyunk boldogságára czélozó kívánságaink az uraknak nemes

iparkodásokat szüntelen érdekleni óhajtják». Az ékes beszédre *Majtényi János* főhadnagy, Nádasdy adjutánsa a nemes fölkelő sereg nevében így felelt: «Alázatossan köszönöm az tekintetes asszonyoknak és kisasszonyoknak hozzánk való kegyességeket s hogy több háladatosságainkat elhallgassam, csak azt az egyet kívánom mondani, hogy oly becsben és édes emlékezetben leszen érzékeny szívük nemes seregünk előtt, hogyha lehetséges volna — a mi ugyan meg nem történhet — hogy ezen zászlóhoz tartozó kötelességünkről megfélekedznénk, ezen lobogók elegendő okot fognak adni, azt életünknek közbevetésével is minden veszélttől megoltalmazni.» E beszédek elhangzása után a vármegye főjegyzője felolvasta az esküformulát, melyet az egész fölkelő sereg ismételt.

Esterházy herczeg a szemle után az insurrectio állapotával, úgy látszik, meg volt elégedve, mert egy Nádasdyhoz intézett külön levélben fejezte ki megelégedését, egyben azonban figyelmeztette Nádasdyt, hogy a seregnél mutatkozó hiányokról már most sürgősen gondoskodjék. Másodizben tehát újból összeírták a nemes sereg «minden fogyatkozásait»; figyelmeztették Komárom városát a reá kivetett húsz katona kiállításának kötelezettségére, a mit azért is megsürgettek, mert a kerületi parancsnok a nemes sereg indulási idejét is kijelölte június hó 15-ik napjára.

A következő napok az indulásra való előkészülettel teltek el. A tisztek felolvasták és megmagyarázták a legénységnek a hadiszabályokat; értesítették Veszprém vármegyét, a nemes fölkelő sereg átvonulásáról azon utasítások értelmében, melyeket báró Schilson «generálkvártélycsináló mester» útján küldött meg herczeg Esterházy Nádasdy főkapitánynak.

Június 15-én azonban mégsem indulhatott útnak az insurrectio sereg, mert erre a napra esett Úrnapja, melynek ünnepségén az egész sereg megjelent Nádasdy kapitánnyal az élén. Még az ünnepi körmenet előtt néhány ügyet intéztek el. Nevezetesen kihirdették, «hogy a ki felálló sereg közül magát jól fogja viselni és mindenekben tökéletesen és vitézül kimutatni, az eő fellege által különösen nagy kereszttel vagy emlékeztető pénzzel fog megjutalmaztatni». Nádasdy főkapitány ugyancsak 15-én

gondoskodott a nemes sereg részére chyrurgusról is, *Néger József* kecskédi chyrurgus személyében, mivel a vármegye orvosai közül e tisztségre senki sem vállalkozott.

Junius 16-án indult el végre Tatából az insurgens sereg. Az első állomás *Szend* község volt, hol a kapitányok arról tettek Nádasdynak jelentést, hogy a legénység pokróczai nagyon rossz állapotban vannak. A bajt hamarosan orvosolták, mert a következő napon *Kisbéren* már új pokróczokat osztottak ki a legénység között. Néhány altiszti kinevezést intézett el még Nádasdy Kisbéren s itt fogadott a nemes fölkelő sereg számára szijgyártót is, a kivel ott mindjárt meg is szerződött.

A nemes fölkelő sereg *Lázi* veszprémmegyei községben tartotta következő állomását, innen *Csótra* menetelt, majd *Pápára* vonult, «a hol is az egész nemes sereg különös tisztelettel fogadtatott».

Kup, Somlyóvásárhely, Sümeg, Zalabér, Zalaegerszeg, Zalaszentiván, Bak, Gutorföld, Lenti községeken vonul keresztül ezután az insurgens sereg, mígnem július 3-án megérkezik céljához, «az elrendelt kantonirozó statióra,» *Muraszerdahelyre*. A menetelés minden nagyobb baj nélkül ment végbe, csak néhány beteges, gyenge katona dőlt ki a sorból, a kiknek a helyét azután hamarosan új emberekkel töltötték be.

A menetelés alatt a vármegye állandóan gondoskodott a nemesi fölkelő seregről. Nemcsak a mutatkozó hiányokat pótolta, hanem szorgos gondja volt arra is, hogy az insurgens sereg fizetését is mindenkor kézhez kapja. Ezért küldötte *Molnár* pénztárnokot (perceptor) a szükséges pénzzel a fölkelő sereg után, a ki július 30-án a zalamegyei *Bak* községben utól is érte az insurgenseket. Ugyancsak itt erősítette meg *Nádasdy* főkapitány «az hadi articulásoknak valóságos magyar szóra való által tételét», a mire minden bizonnyal az insurgensek magyar anyanyelve miatt volt szükség.

Mikor még *Lentin* állomásoztak, *Nádasdy* személyesen nyújtotta át a sereg állapotáról és a szolgálatról szóló jelentését *Esterházy* herczegnek, ki tudomására hozta a főkapitánynak, hogy *József nádor*, a nemesi fölkelés főparancsnoka július 5-én fog szemlét tartani az egybegyült nemes fölkelő seregek fölött; egy-

szersmind följánlott száz darab vasas kardot, ha arra a komárom-megyei insurgenseknek szükségük volna, egyben kimutatást kért a sereg fölszereléséről, hogy állapotáról teljesen tiszta képet nyerhessen.

Julius 4-én kezdődött meg a gyakorlatozás. Ezen a napon osztották ki a legénység között a kerületi parancsnok által küldött száz darab vasas kardot.

József nádor csak július 6-án este érkezett meg *Alsó-lendvára*. Erre az alkalomra *Esterházy* herceg az összes insurgents csapatok parancsnokait és tisztjeit gróf *Viczay* ezredes útján magához rendelte, hogy a nádornál tisztelegjenek és bemutatkozzanak. A komárommegyeiek *Nádasdy Mihály* főkapitány és *Bogyó László* kapitány vezetésével jelentek meg *Alsó-lendván*.

Másnap, július 7-én ment végbe a nagy szemle. A komárommegyeiek Sopron, Veszprém, Győr és Moson vármegyeiekkal egyesülve, az *Alsó-lendva* és *Muraszerdahely* között elterülő mezőségen gyülekeztek. Mikor a nádor kíséretével megjelent «a szokott mód szerint lobogó zászló háromszori meghajtásával trombitások között megköszöntetett», azután kezdetét vette a gyakorlatozás, a mit a nádor nagy figyelemmel végignézett s végül megköszönte a parancsnokok szorgalmát és nagy készségét.

Néhány napja állomásozott már a komárommegyei insurgensek serege *Muraszerdahelyen*, midőn a vezetőség belátta, hogy a legénység helyzete a túlszűfoeltság miatt tarthatatlan. A falu kicsiny volt, így hús ember is került egy házhoz elszállásolásra; s fokozta a bajt még az is, hogy a grániczbeli (határörvidéki) horvát katonaság egy része állandóan itt állomásozott. *Nádasdy Mihály* tehát, hogy a bajon segítsen, az insurgenseket kettéosztva, a bal századot a *Muraszerdahelytől* negyedóra jársnyira fekvő *Petesháza* községbe vezényelte át, amiről utólagosan azután jelentést tett *Esterházy* herceg kerületi parancsnoknak.

Közben nagy szorgalommal és buzgalommal tovább folyt a gyakorlatozás. A legénység teljesen megszokta már az új rendet; ha panaszkodott is, azt leginkább a silány, rossz élelmezés miatt tette. Főleg a kenyér volt nagyon rossz minőségű. Mikor

Nádasdy a katonák ebbeli panaszairól tudomást szerzett, július 11-én átiratban erről jelentést tett a kerületi parancsnoknak s megkérte a herceget, hogy intézkedjék «az sületlen és pelésznyes kenyér iránt, melyek az katonaság számára küldettek».

Esterházy a hozzá beérkezett panaszokra a legnagyobb jóindulattal igyekezett a bajok orvoslására; intézkedett az élelmezés megjavítása ügyében s egyúttal fölhívta a parancsnokok, így *Nádasdy* figyelmét is arra, hogy az állandó táborozáshoz szükségesekeket igyekezzenek beszerezni, hogy a mint készen vannak, «az első parancsolatra lógerba rukkolhassanak». Ugyanakkor azonban egy különös rendeletet is kapnak a fölkelő csapatok parancsnokai, melyben *Esterházy* elrendeli, «*hogy az nemes sereg ennekutánna német nyelven kommandiroztasson*».

A tábori fölszerelés beszerzése alkotja ezután gondját *Nádasdynak* és tisztjeinek. *Bogyó* kapitánynak *Esterházy*hoz küldött jelentése szerint a nemes sereg jobbára minden szükségesel el van ugyan látva, mégis több szükséges dolog hiányzik a felszerelésből. Nevezetesen nincsenek sátoraik, «vorzug nevezetű köteleik,» állozó lánczaik, sőt még kardokban is hiány van. Szükségük van ezeken kívül pisztolykövekre és egy jó tábori kovácsra. A szükséglet 150 állozó láncz, 20 vasas kard és 650 pisztolykő. Mindezeknek a szerelvényeknek a jó részét a beterjesztett jelentés után megkapták a főparancsnokságtól, a még hiányzó rész beszerzéséről azonban már maguknak kellett gondoskodniok.

A muraszerdahelyi és petesházi tartózkodás napjai már meg voltak számlálva. Július 20-án gróf *Traun* őrnagy útján megküldötte még *Esterházy* *Nádasdynak* a csapatok állapotáról és a szolgálatról szóló hivatalos kimutatások táblázatát, melyet minden tizedik napon kellett a főparancsnoksághoz beküldeni, nemkülönben értesítette az esztergomi káptalan átiratáról, melyben a nemes sereg részére kijelölt katonapapot kirendelte. Július 29-én azután elrendelte a táborba való menetelést s megszabta az útirányt: *Baksa*, *Nádasd*, *Haraszi* és (Kis) *Kölked* községeken keresztül.

Az összes vármegyéek fölkelő csapatai a *Szombathely* mellett kijelölt táborba gyülekeztek össze. Itt egyideig különböző

gyakorlatokat végeztek, majd átvonultak Alsó-Ausztriába, hol maga *Ferencz* császár és király is szemlét tartott fölöttük. Ezután még körülbelül három hónapig maradtak együtt az insurgensek; háborúba, harczba azonban nem mentek, mert időközben 1797 október 17-én megkötötték a campoformiói békét, mely után a magyar nemesi fölkelő sereget is hazabocsátották.

Az 1797-i magyar nemesi fölkelésnek így tulajdonképen semmi szerep sem jutott a francziákkal vívott nagy harczokban, még kevésbé egyes megyék külön csapatainak. Ámbár haditettekről nem számolhattunk be, az insurrectio szervezkedéséről, felszereléséről, kiképzéséről azonban mégis alkothattunk magunknak némi, halvány fogalmat, midőn az 1797-i komárom-megyei nemesi fölkelést végig kísértük fölállításától egészen föl-
oszlásáig.

SEBESTYÉN JÓZSEF.